

En artikel fra KRITISK DEBAT

På jagt efter alternativer i Østeuropa

Skrevet af: **Tamás Krausz** | Offentliggjort: 23. april 2019

- Róbert Nádai interviewer Tamás Krausz

Tamás Krausz er professor emeritus ved Eötvös Lorand-universitet i Budapest. Han er redaktør af tidsskriftet Eszmélet og forfatter til bogen "Reconstructing Lenin" (Monthly Review Press, 2015), vinder af Deutscher Memorial-prisen. Róbert Nádai er bygningsarbejder og medlem af Socialist Alternative og Victorian Socialists, Australien. Interviewet blev foretaget i november 2017 af Róbert Nádai med hjælp fra Eszter Bartha. Det er tilpasset fra den version, der bringes i transform!europes "Yearbook 2019". (www.transform-network.net) Mange tak til Éva Nagy og Eric Canepa for hjælpen.

Oversat af Niels Frølich med tilladelse fra Monthly Review fra Monthly Review, Vol. 70, Issue 11 (April 2019).

Róbert Nádai (RN): Under sloganet "Tilbage til Marx!" opfordrede György Lukács i 1960erne til en marxistisk "renæssance" i Østeuropa. Dit politiske og teoretiske arbejde er på mange måder et svar på hans opfordring. Vil du begynde med at fortælle os, hvad denne renæssance indebar?

Tamás Krausz (TK): For at forstå denne renæssances natur må vi forstå de mange vigtige spørgsmål, den ungarske opstand i 1956 rejste for den anti-stalinistiske venstrefløj verden over. Jeg vil kun berøre det, der er relevant for den indvirkning, den havde på os i Ungarn og i Østeuropa i bredere forstand.

Efter Sovjetunionens Kommunistiske Partis tyvende kongres og i kølvandet på undersøgelserne af fænomenet stalinisme, begyndte mange mennesker at indse den skarpe kontrast mellem de historiske og samfundsmæssige betingelser, der førte til den russiske revolution og dens frigørelsesmål og vores egen situation.

Hvad angår Lukács udledte han den russiske revolutions "begrænsninger" af revolutionens og den sovjetiske udviklings "ikke-klassiske natur". Dette var ikke kun et spørgsmål om de begrænsninger, der hidrørte fra dens "halvperifere" økonomiske og sociale betingelser, den "ulige udvikling", autoritære traditioner eller den globale kamp mod Sovjetunionen. Men snarere var det en konsekvens af opløsningen af den begrebsmæssige enhed mellem [på den ene side, o.a.] produktionen og økonomien og [på den anden side, o.a.] demokratiet. Dette på trods af den kendsgerning, at siden Plekhanov og faktisk siden Karl Marx har den østeuropæiske marxisme indbefattet dens sovjetiske variant forstået spørgsmålet om politisk demokrati i forhold til økonomien, akkumulationen og produktionsmåden. Indenfor denne teoretiske tradition opfattes demokrati som et iboende aspekt af økonomien og produktionsmåden. István Mészáros beskrev senere denne betingelse som "substantivt demokrati". I følge denne opfattelse er demokrati ikke et isoleret politisk krav indenfor den marxistiske traditions revolutionære gren; det er også på samme tid et økonomisk krav for arbejderklassen.

Efter 1956 var det vigtigste, mest påtrængende spørgsmål, som alle strømninger indenfor den anti-stalinistiske marxisme måtte behandle, genopretningen af den enhed mellem økonomien og

demokratiet, der eksisterede i den russiske revolutions første år. For alle på den anti-stalinistiske venstrefløj over hele verden, så det ud til, at arbejderrådene [under den ungarske revolution, o.a.] fra 1956 var institutionelle forsøg på at genoprette denne enhed. Det var faktisk det, der var på spil i Lukács teoretiske arbejde - "minister i revolutionen i 1956" - og hos talrige andre tænkere i løbet af 1960erne og 70erne. Imidlertid udrullede de ungarske partifunktionærer med János Kádár i spidsen under indtryk af de begivenheder, der udspillede sig i 1956, en anden begrebslig model. Mens Lukács forbandt arbejderrådene fra 1956 med de russiske arbejderråd i 1917, var den officielle partiholdning karakteriseret ved at betegne arbejderrådene som kontrarevolutionære kræfter. Begivenhederne i 1956 gjorde det teoretiske problem til et påtrængende, praktisk spørgsmål.

Marxister forsøgte ud fra en bred vifte af perspektiver at udtænke en slags 'tredje vej' - *tertium datur*, som Lukács kaldte det - mellem fastholdelsen af statssocialismen og kapitalismens genopretning som en vej tilbage til en marxistisk politik, der kunne føre til en autentisk socialisme. Baseret på korrespondancen mellem Mészáros og Lukács viser det sig, at Lukács rejste spørgsmålet om en *tertium datur* efter 1956 og hævdede, at stalinismen kunne forlades uden at genoprette kapitalismen.

I Vesten var problemet, at den teoretiske tænkning efter 1968 næsten ikke blev 'forstyrret' af praksis, da et reelt socialistisk eksperiment ikke havde vist sig muligt på grund af manglen på store, revolutionære partier. De store italienske og franske kommunistpartier var ude af stand til at reagere på begivenhederne i 1968 på en revolutionær måde - de var ikke i stand til at sætte sig i spidsen for folk og havde ikke et alternativt, antikapitalistisk program. I Østeuropa måtte ægte marxistiske tænkere bryde med marxismen-leninismens legitimerende ideologi. Hverken den nye, revolutionære venstrefløj eller de ældre kommunistiske partier havde programmer, der passede til situation og som viste et alternativ til kapitalismen.

I Ungarn tyggede både sinologen og filosofen Ferenc Tókei og Lukács og hans støtter (det, der senere blev kaldt Budapest-skolen) på de samme teoretiske spørgsmål som andre i regionen som f.eks. Praxis-skolen i Jugoslavien og andre i Polen. Disse tænkere havde brudt med den teoretiske tilgang, der så historien som et mekanisk produkt af den blinde nødvendighed, en tilgang der holdt fortolkningen af historien indenfor abstrakte, teoretiske modellers grænser. Dette var en vigtig udvikling, både hvad angår sovjetisk teori og historiografi.

Et af hovedtemaerne i diskussionen indenfor historieteorien drejer sig om naturen af alternativer i den historiske udvikling, dvs. den historiske mulighed for et alternativ til den eksisterende virkelighed, som Lukács plæderer for i sin *Ontology of Social Being* (1). Isaac Deutscher rejste praktisk talt før alle andre de fundamentale, historiske spørgsmål angående udviklingen i Sovjet, "det store gennembrud", "revolutionen fra oven" (tvangskollektivisering, superindustrialisering, planøkonomi osv.): Var der et alternativ? Spørgsmålet var på den tid særligt relevant i Østeuropa, fordi det så ud som om, 1960erne kunne frembringe radikale alternativer. Senere hen under perestrojka var det blot naturligt, at spørgsmålet igen opstod. I den forstand er det nye tredje partiprogram, der blev vedtaget på den 22. partikongres i 1961, vigtigt, fordi det definerede det "kommunistiske samfund som et system af samfundsmæssig selvorganisering". Selvom Nikita Khrushchevs reformer var ude af trit med teorien, åbnede de ikke desto mindre op for, at socialistisk tænkning kunne beskæftige sig med mere filosofiske emner. Tænkere i øst kunne opridsede socialistiske perspektiver løsrevet fra konkrete, praktiske opgaver. Jeg refererer i sær til det teoretiske grundarbejde omkring begrebet *alternativet* i Lukács' *Ontology*.

I *Ontology* baserede Lukács sit argument på Marx' velkendte ide om at "menneskene skaber deres egen historie, men de gør det ikke, som det passer dem; de skaber den ikke under omstændigheder, de selv har valgt" og han fortsætter med denne tilføjelse: "For der er ingen alternativer, der ikke er konkrete; de kan aldrig adskilles fra deres *hic et nunc* [her og nu]" (2).

Disse alternativer "giver ophav til årsagskæder", mens aktørerne i enhver historisk situation må overveje mulighederne konkret. Som vi ved, eksisterer alternativer ikke bare [i sig selv], men bringes derimod aktivt til verden. Lukács illustrerede denne pointe med Vladimir Lenins rolle i den russiske revolution i 1917. Den grad i hvilken individer - eller samfundet selv - er i stand til at indse muligheden for alternativer er en iboende faktor for, hvordan en specifik, historisk situation behandles.

Uanset hvad vores vurdering af den historiske betydning af den ungarske opstand måtte være, er der en ting, der er uden for diskussion: Den lod ikke sovjetstyrets fremtid og mere generelt de østeuropæiske regimer fremtid uberørt. Det var umuligt at undgå at rejse det spørgsmål, Trotsky rejste: Hvad er Sovjetunionen og hvor går den hen? Khrushchevs berømte tale på den tyvende partikongres og begivenhederne i 1956 og 1968 gjorde alle den stalinistiske etapeteori om samfundsformationer, der havde tjent det formål at sætte lighedstegn mellem socialisme og stalinisme og gøre det umuligt at søge efter demokratiske, socialistiske alternativer, ugyldig. Som resultat, der ikke var uafhængigt af venstrefløjens fremvækst i Vesten og de anti-kapitalistiske og anti-kolonialistiske kampes positive effekt, måtte socialismens fremtid også gentænkes i global skala. Fremskridtet for socialismen selv blev et akut spørgsmål. Alt dette var en vigtig del af den "marxismens renæssance", Lukács opfordrede til.

RN: Derfor passer teorien om statsocialismen - nemlig en kritisk teori om den såkaldt reelt eksisterende socialisme, der baserer sig på teorien om samfundsformationer - også ind i dette forsøg, som du formulerer det, på at "gentænke socialismens fremtid" ud fra jeres østeuropæiske position?

TK: Ja, det er ganske rigtigt.

De teoretiske perspektiver blev indtil 1960'erne i Vesten bestemt af debatter og begreber fra før Anden Verdenskrig. Mellem 1929 og 1941 var ideen om statskapitalismen som en teori, der beskrev Sovjets udvikling, den mest populære blandt vestlige venstreorienterede og selv blandt marxister, der naturligvis ikke var medlem af de officielle kommunistpartier og havde løsrevet sig fra Komintern-traditionen. Den enstrengede skabelon passede imidlertid godt med periodens "vulgær-marxistiske" atmosfære, hvori det antoges at fem samfundsformer: Den primitive kommunisme, antikvens slavesamfund, feudalismen, kapitalismen og kommunismen, forekom i en kronologisk sekvens, den ene efter den anden på en mekanisk og forudbestemt måde.

I Østeuropa og især i Ungarn, Polen og Sovjetunionen havde teorien om statskapitalismen ingen nævneværdig indflydelse i kritiske marxisters kredse, fordi den ikke kunne tilpasses Marx' teori om samfundsformationer - det er simpelthen umuligt at beskrive det stalinistiske system som en profitorienteret økonomi, som en kapitalistisk markedsøkonomi i hvilken akkumulation af privat ejendom fortsætter i et statsligt borgerskabs interesse.

Tony Cliff reformulerede i 1947 statskapitalismeteorien (og en hel bevægelse blev organiseret på basis af denne) og satte spørgsmålet om ejendomsforholdene overfor magtspørgsmålet. Den marxiske samfundsformationsteori, der af Ferenc Tókei blev rekonstrueret på filosofisk troværdig måde, sigtede bl.a. på at komme uden om disse antiteser. Problemet omkring *Sovjet-systemets natur* rejste nødvendigvis spørgsmålet om samfundsformationerne *som et hele*, hvilket i bund og grund drejede sig om forholdet mellem statslig, privat og fælles (kollektiv) ejendomsret. For på langt sigt at kunne ændre den eksisterende arbejdsdeling er man nødt til at ændre ejendomsretten og magtforholdene.

Den ungarske, marxistiske nu afdøde filosof András György Szabó rekonstruerede Marx' terminologi for begrebsmæssigt at kunne definere kernen i det statssocialistiske system. Der opstod inspireret af

Szabós arbejde i løbet af debatten tre fundamentalt forskellige positioner.

Den første position gik ud på, at statssocialismen som system havde sin oprindelse i den stalinistiske udvikling og at dens sammenbrud ville være en konsekvens af dens egne, indre modsætninger. I bund og grund var den et moderniseringseksperiment. Fortalerne for denne holdning ser ikke nogen reel forskel mellem kapitalistiske og stalinistiske moderniseringsforsøg.

Den anden holdning gik ud på, at det gamle statssocialistiske system på trods af alle dets fejl var en udvikling, der kunne fortsættes og at forkaste det ville tjene den herskende magtstruktur i dens ideologiske krav på legitimitet. Derfor måtte man beskytte dens grundlæggende, positive elementer for at kunne fastholde den antikapitalistiske tradition. Dens sammenbrud ville være et resultat af imperialistiske intriger og forræderi.

Den tredje holdning var, at statssocialismen var et produktet af en bestemt historisk konstellation og som sådan ikke skulle gentages. Dens sammenbrud forårsagedes grundlæggende af indre faktorer, men et vist antal kulturelt-intellektuelle og sociale elementer var opstået i løbet af dens udvikling udgør bestemt en arv, der er værd at bevare. Først og fremmest kan vi blandt disse opregne den teoretiske og praktiske tradition for et svagt, men eksisterende socialt selvstyre, selvorganisering og et forsvar af de lavere klasser. Det var disse traditioner, som "genoplivningen af sociale selvorganisationer" i 1960'erne, særlig i 1968, hjalp med til at udvikle og uddybe.

Ideen om statskapitalismen refererer til en uløselig modsætning.

På den ene side kunne den gamle statssocialisme ikke koble sig af det verdenskaptalistiske system med dets globale arbejdsdeling. Den opstod som afhængig af og fortsatte sin eksistens som delvis afhængig af den centrale region, der i nogle historiske perioder endog truede den med militær og/eller økonomisk likvidering.

På den anden side ophævede det statssocialistiske system det profitproducerende samfund, akkumulationen af privatkapital og den kapitalistiske struktur, der er baseret på penge- og markedsøkonomien. Statssocialismen arbejdede uden tvivl som et politisk og samfundsmæssigt motiveret system til tilegnelse af merarbejde. Under statssocialismen blev den kapitalistiske markedsøkonomi udover eksproprieringen af borgerskabet og dets økonomiske og finansielle institutioner erstattet med forskellige former for og institutioner til statslig planlægning og fordeling. Et nyt specifikt klassesamfund opstod (noget der stadigvæk mangler at blive undersøgt hvad angår socialhistorien), hvis indhold blev bestemt af den traditionelle arbejdsdeling. Men i dette samfund var statsejendom pr. definition ifølge forfatningen hverken arvelig eller kunne sælges eller købes - den tilhørte i princippet samfundet.

Man kan sige, at statssocialismen som system igennem hele sin historie og baseret på sin legitimitet, der hvilede på dens revolutionære oprindelse, fortsatte en ideologisk krig - af en temmelig omskiftelig og paradoksal natur - med den kapitalistiske økonomi og det privilegerede bureaukrati, hvis øvre lag disponerede over statens ejendom.

Denne ideologiske krig brugte regimet blot til at skjule det, der virkelig var vigtigt, nemlig at det på trods af sine antikapitalistiske træk fastholdt en hel vifte af samfundsmæssige uligheder og hierarkier, der også er typiske for de vestlige samfund. Men ligegyldigt hvilket navn, man giver systemet, var det fundamentale problem fra begyndelsen, hvordan man samfundsgør den statsejendom, der var opstået ved nationaliseringen af kapitalistisk ejendom og kapitalistiske aktiver. På trods af den kendsgerning, at statens ejendom i forfatningen benævntes som værende fælles, havde den under statssocialismen i virkeligheden karakter af at være statsbureaukratiets ejendom. Efter regimeskifterne opfattede de liberale også statens ejendom som samfundsmæssig

ejendom, der skulle privatiseres.

Det alternativ vi opstiller er en selvstyrende socialisme, der er demokratisk, noget der står i diametral modsætning til den traditionelle stat som struktur.

RN: Hvis vi flytter os til 1968, hvilken virkning havde begivenhederne under Foråret i Prag - for ikke at tale om Tyskland, Italien, Frankrig, USA osv.- så på det, der på det tidspunkt fandt sted politisk og intellektuelt i Ungarn?

TK: For det først er vi nødt til at påpege, at 1968 internationalt brød sammen fordi man ingen visioner eller praksis havde for en alternativ økonomi. Dette hul fyldte neoliberalismen senere i 1970erne. Kravene om frihed, ligestilling mellem kønnene og menneskerettigheder var ikke forbundet med et ikke-hierarkisk og ikke-udbytende økonomisk system. Året 1968 bød på meget lidt, hvad angår lønarbejdet, eftersom de traditionelle partier på venstrefløjen ikke kunne tænke udover den neo-keynesianske model og manglede et reelt socialistisk program. Derfor kunne neoliberalismen tilegne sig arven fra 1968 og opsuge mange af dens krav samtidig med, at den prædikede kapitalens frie bevægelighed i modsætning til velfærdsstaten.

Derudover betød "verdensrevolutionen" i 1968 to basale ting for Østeuropa: Økonomisk reform og besættelsen af Tjekkoslaviet. Snarere end at bringe os nærmere distancerede begge os fra socialismen, men begge fandt sted under socialismens banner. I de officielle, kommunistiske partier i øst kæmpede "dogmatikerne" og "revisionisterne" med hinanden - de første prøvede at "centralisere" den bureaukratiske kontrol yderligere, mens de sidste støttede markedsorienterede reformer. Revisionisterne havde vekslende held i Østeuropa, men i sidste instans gik de altid på kompromis for at beholde magten og forhindre reelle socialistiske, demokratiske eksperimenter.

I denne henseende reflekterede Ungarn de grundlæggende modsætninger. Der fulgte økonomiske reformer, hvilket betød en omdannelse af kommandoøkonomien, decentralisering og indførelsen af materielle interesser og markedsincentiver. Men samtidig blev politiske reformer bremset og det "socialistiske demokrati" udhulede. Lukács prøvede forgæves at gøre verden opmærksom på, at økonomiske reformer uden en demokratisering af produktionen og forbruget, indførelsen af en behovscentreret økonomi og de producerende klassers deltagelse af sig selv ville bane vejen for en borgerlig transformation, "forbrugersamfundet", rekapitalisering. Som modstykke til denne udvikling fremsatte Lukács sit tertium datur - forsøget på at finde et ikke-stalinistisk, ikke-kapitalistisk alternativ - i sin *Demokratisierung Heute und Morgen* fra 1968, i hvilken han genoplivede erfaringerne med arbejdsråd og direkte, demokratisk kontrol.

Med Lukács' udtryk indebar "alternativet" i Østeuropa tre abstrakte udviklingsmuligheder: Fastholdelsen af status quo, genindførelse af kapitalismen eller en ændring af systemet henimod socialisme. Alle tre muligheder var tydeligt på spil i begivenhederne både i Tjekkoslaviet, i den "nye økonomiske mekanisme" i Ungarn, Solidarność-bevægelsen i Polen og i ændringerne i Jugoslavien. I latent form var alternativet naturligvis også til stede i Sovjetunionen, selvom Khrushchev ikke forstod det. Alligevel gjorde perestroika tyve år senere det klart, at disse tre udviklingsmuligheder ikke er lige sandsynlige.

RN: På hvilken måde var dit arbejde i denne periode - 1970erne og 1980erne - et svar på denne situation?

TK: Jeg var som ung historiker i 1970erne og 80erne sammen med mange af mine kolleger optaget af at udforske de levedygtige (humanistiske) elementer i marxismen. Især arbejdede jeg sammen med Miklós Mesterházi, der senere blev forsker ved Lukács Archivum, på den bolsjevikiske reaktion på den tidlige Lukács. Sammen med Tütő Lászlóval prøvede jeg at rekonstruere Lenins opfattelse af

socialisme og derefter socialismebegrebet hos Trotsky, men jeg var i al almindelighed interesseret i Sovjets udvikling i 1920'erne og grundene til stalinismens opståen. Da vi nåede 1989 førte alt dette mig til at tro, at jeg forstod det teoretiske, politiske og moralske budskab i Lukács' tertium datur. De spørgsmål, jeg beskæftigede mig med, var uløseligt forbundet med mit forsøg på at rekonstruere en levedygtig, humanistisk marxisme.

RN: Ledte sammenfaldet af disse interesser på den ene side til oprettelsen af tidsskriftet *Eszmélet* og på den anden side til [dannelse af en, o.a.] opposition indenfor Ungarns Socialistiske Parti (MSZP)?

TK: For at forstå oprettelsen af *Eszmélet* må man forstå det, der skete med vor "renæssance". De fleste marxister, der kom fra Lukács-traditionen, kom til slut frem til en liberal accept af og endog støtte til regimeskiftet efter at have arbejdet sig gennem den kollektive socialisme og arbejderselvstyret. I begyndelsen af 1980'erne skrev Ferenc Fehér, Agnes Heller og György Márkus, der allerede var emigreret, følgende i forordet til deres bog, der elegant nok hed *Dictatorship over Needs*: "Vi er alle tre overbevist om, at verden har brug for mere socialisme, ikke mindre socialisme end den har i dag." (3)

Samme år foreslog György Bence og János Kis i deres bog fra 1983, *A szovjet típusú fejlődés marxista szemmel (The Soviet Type of Development from a Marxist Perspective)*, at nedrivningen af den statslige ejendomsrets mure skulle efterfølges af lokalsamfunds og gruppers ejendomsret og arbejderselvstyre. I midt 1980'erne blev så et pludseligt fald i antallet af de, der tænkte over virkeliggørelsen af arbejderbevægelsen, af socialismen som et tertium datur, også mærkbart i Ungarn efter, at bevægelsen for arbejderselvstyre led nederlag i den polske fagforening Solidarność. På dette tidspunkt førte et andet og anderledes forsøg på at berede det filosofiske, historiske og til dels politiske grundlag for den *nye selvstyrende socialisme* i det gamle systems skød til dannelse af *Eszmélet*, der blev støttet af en civil organisation, der hed Venstrefløjsalternativet.

Det første nummer af vort tidsskrift *Eszmélet* udkom i begyndelsen af 1989 under sit nuværende navn, der refererede til et tidligere forsøg fra István Mészáros og andre fremtrædende intellektuelles side på i 1956 at etablere et tidsskrift med samme navn i den anti-stalinistiske og anti-kapitalistiske tradition. Vi opretholdt et venligt og frugtbart forhold til Mészáros gennem hele hans liv. Han døde uheldigvis i 2017. I tilbageblik støttede også György Aczél - en ledende kulturpolitiker - selv under det gamle system, men i et mere liberalt klima, oprettelsen af dette marxistiske tidsskrift, fordi der på dette tidspunkt også var opstået et liberalt og et nationalistisk tidsskrift.

Eszmélet, der i 1989 i Østeuropa var en unik foreteelse, eksisterer stadigvæk takket være vores mange internationale forbindelser. I begyndelsen af 1990'erne skrev mange førende skikkelser på den radikale, europæiske venstrefløj for vores publikation og talte på vores arrangementer. Som udgangspunkt var vores tidsskrift optaget af at formidle og udvikle hovedresultaterne af vores teori om samfundsformationerne. En af vores opfattelser var, at solen ikke ville stå op over en "god kapitalisme" og vi forkastede de ideologier, der legitimerede sådanne synspunkter. I stedet baserede vi vores perspektiv på et humanistisk, socialistisk projekt som alternativ på det teoretiske plan.

Med hensyn til at oversætte disse teoretiske perspektiver til en orientering henimod en praksis i den virkelige verden opbyggede vi mellem 1989 og 1990 en uafhængig platform indenfor MSZP. Under den gamle "statssocialisme" havde Det ungarske, socialistiske Arbejderparti (MSZMP) ikke en organiseret venstrefløj - det eneste, der eksisterede, var dogmatikerne og revisionisterne. De førstes politik var baseret på status quo, mens de sidste nåede frem til det standpunkt, at kapitalismen skulle genindføres. Begge strømninger modsatte sig en demokratisk ændring af statssocialismen. Som jeg allerede har nævnt, var Lukács' studerende som f.eks. János Kis og György Bence i begyndelsen tilhængere af Lukács' projekt, men i 1980'erne blev de under liberalismens fane de

vigtigste fortalere for kapitalismens genindførelse. De kom frem til den opfattelse, at demokrati og kapitalisme var synonyme. Vi faldt naturligvis ikke i den fælde.

RN: Hvordan kunne den marxistiske teori om samfundsformationerne støtte jeres analyse af overgangen? Hvordan afveg det fra de andre dissidentstrømninger på den tid?

TK: Østeuropa er et område med et meget specifikt sammenfald af halvperifere, jordejerkapitalistiske og autokratiske traditioner: Ifølge historikeren Emil Niederhausers definition strækker regionen sig fra Baltikum, gennem Polen og Ungarn ned til Kroatien. Dette "bælte" er klart afgrænset fra Østeuropas tre andre underregioner: Rusland-Ukraine-Hviderusland ("det østlige Østeuropa"), Balkan (minus Kroatien og Slovenien) og Tjekkiet-Kroatien-Slovenien ("det vestlige Østeuropa"), der er den region, hvor borgerskabet er stærkest rodfastet.

Teorien om samfundsformationerne var central for vores analyse af samtidens verdenshistorie. Den metodologiske baggrund spillede helt klart en rolle for den prognose, som en gruppe af historikere producerede baseret på denne teori, gående ud at selv ikke i et lille land som Ungarn ville de regimeskift, der skete mellem 1989 og 1991 og som genetablere kapitalismen, føre til den højt besungne "indhentning" af Vesten, som ideologerne talte om.

Det stod klart, at projektet fra 1989 om at "indhente" Vestens udvikling filosofisk set var nonsens og kun tjente politiske formål ligesom det senere [tilkomne, o.a.] fantasifoster, "historiens afslutning". I store dele af den østeuropæiske region herunder naturligvis Polen og Ungarn var "indhentningen" og hele projektet for et borgerligt demokrati dømt til at slå fejl helt fra begyndelsen. Vi argumenterede for, at den nye, oligarkiske kapitalisme (vi kaldte den *nomenklatura*-kapitalismen) selv under europæisk-amerikansk sponsorat kun kan fungere ved at opretholdelsen af autoritære regimer, der ligger i forlængelse af de østeuropæiske-russiske traditioner og som hylder sig i nationalistiske gevandter. Argumentet for, at Rusland i 1917 manglede de samfundsmæssige forudsætninger for en borgerlig, demokratisk forandring, bevises ganske tydeligt af den kendsgerning, at det selv i dag tredive år efter 1989 er umuligt at opbygge et borgerligt demokrati med et demokratisk borgerskab. Det er umuligt at skabe et demokratisk borgerskab af staten fra oven. Overgangs- og moderniseringsteorier og terminologi for ikke at tale om de forskellige opfattelser af totalitarisme indeholder altid - åbent eller skjult - mange nye og gamle karakteristika, der er forbundet med underordningen under det globale, kapitalistiske system.

Historikere kan hverken fra et nationalt eller globalt perspektiv forbavses over dannelsen af disse autoritære regimer, der er historisk bestemt i regionen. Disse regimers intellektuelle "tilbagevenden" til de historiske forgængere fra mellemkrigsårene, til Miklós Horthy-kulten (4), i en helt anden verden og samfundsstruktur er slet ikke paradoksal. Østeuropa defineres dengang som nu af sin halvperifere position i verdenssystemet.

Allerede i begyndelsen af det tyvende århundrede kunne den systemkritiske historiografi ikke forestille sig en "indhentning" på kapitalismens grundlag. Lenin havde ret, når han understregede den moderne, kapitalistiske akkumulations udplyndrende og parasitære karakter. "Imperialismens epoke," skrev han, "er en epoke, i hvilken verden er opdelt mellem de 'store', privilegerede nationer, der undertrykker alle andre nationer." (5) Men de lokale herskende klasser og privilegerede grupper er også interesseret i opretholdelsen af verdensordenen. På trods af de sidste hundrede års store økonomiske og sociale forandringer er det ikke lykkedes kapitalismen at løse sine hovedmodsatninger, der kan føre til menneskehedens destruktion.

I strukturel forstand minder nutidens debatter om neoliberalismens ide og natur om de polemikker, der blev ført for hundrede år siden om kapitalakkumulationen, kapitalismens ophør, elimineringen af kriser, ledelsesmetoder, imperialismen, verdensregering osv. Jeg tror ikke, at en historiker, der

beskæftiger sig med global historie, kan undgå disse debatter. Marxismens kerne er videnskabeligt at beskrive kapitalismens struktur og dens udbytningssystem og at finde ud af, hvorledes man sætter sig udover den.

Det er derfor, at [regimeskiftet i, o.a.] 1989, som den "konservative revolution" det var, skulle kunne have været forudset, fordi dets reaktionære natur passer ind i alle den østeuropæiske udviklings særlige kendetegn. Marxistiske kredse pressede i 1989 i lighed med Isaac Deutscher eller Lukács, mens han levede, ikke på for en øjeblikkelig afvikling af det statsocialistiske system, fordi vi forudsagde, at systemforandringerne ville resultere i den oligarkiske, etno-nationalistiske "gangster-kapitalisme", der er typisk i det globale systems halvperiferi. Mellem 1989 og 1990 så den anti-kapitalistiske bevægelse det som sin hovedopgave at beskytte og repræsentere det, der udgør arbejdernes selvforsvar, dannelsen af arbejderråd.

Og så alligevel - regimeforandringernes socio-politiske substans blev af mange misforstået og fejlfortolket, selv på venstrefløjnen i Vesten lige fra radikale til socialdemokrater. Det er almindeligt kendt, at vor ven Ernest Mandel i 1989 faktisk mærkede en ny, socialistisk revolutions feber, selvom det må tilføjes, at han senere havde modet til at revurdere sin opfattelse. Det mest typiske beskrivelse forklarede begivenhederne som en "korrigerende revolution" - det var Jürgen Habermas synspunkt - der leder folket tilbage fra et fejlslået eksperiment til det borgerlige demokratis verden. *Transitologien* - det paradigme, der dominerede litteraturen i 1990erne - var fortalende for en udviklingsmæssig "indhentning", der for de østeuropæiske masser og politikere betød at indhente det vesteuropæiske forbrugsniveau og materielle velstandsniveau, når de først havde indført vesteuropæiske, politiske institutioner og "introduceret" kapitalismen i regionen. Dette var naturligvis illusorisk.

En udvikling baseret på "indhentning" er af mange kritiske tænkere blevet kritiseret for sine teoretiske mangler, de har påpeget de ideologiske og teleologiske konsekvenser af denne såkaldte teori. Den antagelse, at Østeuropa kan indhente de vesteuropæiske, kapitalistiske lande, viste sig at være økonomisk og socialt forkert. Man kan faktisk argumentere for, at Vesten i visse henseender er blevet "østerniseret", når det gælder velfærdsstatens indskrumpling, et voksende prækariat og etno-nationalistiske og populistiske politiske partiers opståen.

Fordi vi var nær begivenhederne, bar det, vi kunne iagttage fra Budapest til Moskva og fra Moskva til Warszawa, vidnesbyrd om, at et rasende slag om omfordelingen af magt og ejendom hen over hovedet på samfundet udfoldede sig mellem forskellige fraktioner af de lokale eliter og de globale repræsentanter for kapitalen. Vi mente allerede i 1989, at dette i bedste fald kunne føre til, at nye typer af etno-nationalistiske, autoritære regimer ville hjemstøje regionen.

Alle de eliter, der gik ind for et regimeskift, ønskede at få os til at tro det modsatte og det især med hensyn til to forbundne spørgsmål. Det ene var at sælge ideen om, at spørgsmålet om ejendomsretten ikke var vigtigt, eftersom arbejdere kun er interesseret i gode lønninger. Det andet drejede sig om demokratiet. De indførte retssikkerhed, men underlagde beskæftigelsen kapitalens kontrol. De dræbte det første udsagn med det andet. Ikke desto mindre var vi sikre på to ting og denne vished blev i tidens løb forstærket: Spørgsmålet om ejendomsretten er alle spørgsmåls moder, fordi det på en og samme gang drejer sig både om produktion og forbrug, arbejdsløshed og eksklusion i samfundsmæssig skala. Kapitalen er ikke bange for besatte rum og besatte gader, men derimod for besatte arbejdspladser. I det tilfælde vil kapitalen ikke acceptere noget kompromis, hvad enten det drejer sig om arbejdere, arbejderbesættelse eller selvstyrende demokrati. Og det hele blev retfærdiggjort af en åndsforladt ideologi, der gik ud på at indhente Vesten uden overhovedet at bekymre sig om den kendsgerning, at det oprindeligt var Stalin, der var kommet på den ide. Det er det eneste, der er at sige om hvem, der havde illusioner om hvad.

Vi glemte aldrig, at socialt selvstyre har rige historiske erfaringer regionalt og globalt og at det ikke er et tilfælde, at kapitalen og staten igen og igen måtte undertrykke den slags eksperimenter. Vi tror, at menneskeheden ikke under kapitalens herredømme kan finde andre udveje ud af dette system af uheldelige, strukturelle kriser. Den opgave, vi havde sat os for at udføre for så mange år siden, har vi stadig for os, skønt under forandrede betingelser.

Det andet problem drejer sig om hvordan kapitalismen i mange henseender stadigvæk ligger under den gamle statsocialismes ydeevne i mange lande, noget der uundgåeligt medvirker til, at den miskrediteres i folkets øjne. Hvornår alt dette vil nå kogepunktet kan ikke forudses. Uden gunstige, eksterne betingelser - f.eks. i form af et opsving i de sociale kampe og arbejderklassens kampe i hele Europa og andre steder - kan der ikke forventes ændringer af betydning i vores region.

RN: Hvilke politiske lærer drog du og dine kammerater af den interne kamp i MSZP? Disse spørgsmål er i løbet af vor bevægelses historie igen og igen blevet dukket op. For eksempel debatten om entrismen i den trotskistiske bevægelse; spørgsmålet om revolutionære skulle slutte sig til det engelske Labour-parti, nu hvor Corbyn er ved roret og en vis politisering af et bestemt lag i det britiske samfund finder sted; skulle revolutionære blande sig i SYRIZA-projektet osv?

TK: Jeg tror ikke på venstrefløjens "genopstandelse" uden et europæisk og internationalt samarbejde. Erfaringerne fra Venezuela, Brasilien, Grækenland osv. viser os, at ikke alene kan socialismen ikke skabes i isolerede lande, men at kapitalismen selv som universel produktionsmåde ikke rigtig er mulig i et isoleret land. Storbritannien er ingen undtagelse. At nedbryde den kapitalistiske privatejendom vil næppe være på dagsordenen for en Labour-sejr. Uden at forandre ejendomsretten og kontrollen med kapitalbevægelserne kan ingen ændringer for alvor ske.

Vi kender alle det engelske Labour-partis historie - der har gennem hele dets historie været en venstre- og en højrefløj, men revolutionære ved, at dette parti er ude af stand til at udvikle socialisme i Storbritannien. Der er tre hovedgrunde til dette, som jeg vil nævne her. Den første er Labours udbredte sammenfiltring med den borgerlige stat og det store antal socialdemokrater i partiet, der støtter den eksisterende orden. For det andet har Labour ikke et alternativt antikapitalistisk, økonomisk program - man lover blot at "genstarte" velfærdsstaten. For det tredje fjernede Sovjetunionens sammenbrud udfordringen fra et socialistisk alternativ, noget der også svækkede arbejderbevægelsens position i nøglelandene. Alligevel kan en sejr for Labour give politisk og organisatorisk styrke til arbejdernes selvforsvar mod kapitalen og staten. Derfor opstår de revolutionæres organisationers dilemma, dilemmaet om at være udenfor eller indenfor, altid i tider som disse, når der sker et skred mod venstre.

Efter systemskiftet i Ungarn eksisterer dette dilemma ikke længere, eftersom MSZP gradvist er blevet et vedhæng til staten og kapitalen og der ikke eksisterer en situation, der kunne [bruges til at, o.a.] udrense de politikere, hvis "levebrød" afhænger af at være et sådant vedhæng. Da MSZP blev dannet i efteråret 1989, var dets mål stadigvæk den demokratiske socialisme, fordi vores antikapitalistiske platform på det tidspunkt var meget stærk. Vi blev derefter gradvist forvist fra det organisatoriske centrum og partiledelsen (under Gyula Horn) indledte genindførelsen af kapitalismen, vendte sig til neoliberalismen og gik ind i NATO. Tingene blev endnu værre efter Horn og krigsforbryderen Tony Blair blev model for Ferenc Gyurcsány. Neoliberalismen er en integreret del af MSZPs sjæl. Under venstreorienteret flag forfulgte man et højreorienteret spareprogram, der til slut underminerede partiets legitimitet blandt arbejderne og skabte betingelserne for den to tredjedels parlamentariske majoritet, som Victor Orbán fra det højreorienterede Fidesz-parti opnåede ved valget i 2010. Tysklands og Østrigs socialdemokratiske partier eksemplificerer mange af de samme opløsningstendenser.

Det vigtigste, vi lærte af vor kamp indenfor MSZP, var at uden folk fra arbejderklassen, uden en social base i klassen, uden sociale bevægelser osv. er en seriøs, revolutionær organisation umulig. I overgangsperioden og op i 1990erne var bevidsthedsniveauet i arbejderklassen og dens militans i aftagende, ikke i tiltagende. Under Kádár-regimet havde arbejderklassen en reel chance for at blive en del af middelklassen: Den kunne købe en lejlighed, bygge sig et hus, eje sommerhuse og købe hårde forbrugsgoder. Udelukkelsen fra den politiske sfære forstærkede utvivlsomt materielle værdier og de værdier, der er forbundet med forbrug, noget der ledte til en nedbrydning af den revolutionære bevidsthed, som propagandaen slog på tromme for. I 1990erne blev hovedparten af arbejderklassen gradvist fattigere - denne udvikling kunne ikke omsættes til politisk handling takket være den forudgående afpolitisering af arbejderklassen og manglen på politiske partier, der organiserede arbejderne. Ydermere troede næsten alle politikere på en udvikling baseret på indhentning: At de nye østeuropæiske, kapitalistiske samfund kunne "indhente" de avancerede, vestlige landes forbrugsniveau. Denne illusion medvirkede til den manglende aktivisme i arbejderklassen efter 1989.

Lad os være klare i mælet: Det er ikke det gamle kommunistparti, der trænger til en genetablering. Tværtimod skal vi arbejde for et forvar af arbejderklassen og den samfundsmæssige modstand mod kapitalen, fordi det er er det rigtige terræn for slaget. Og med udtrykket *arbejderklasse* mener jeg det absolutte befolkningsflertal, der er arbejder for en løn eller er arbejdsløse, på nøjagtig samme måde som Marx forstod den. Et nyt parti kan kun fødes af en ny arbejderbevægelse.

Vi accepterede aldrig privatiseringen af de offentlige tjenesteydelser og de nationaliserede industrier og jeg forlod venstreplatformen i begyndelsen af 2009, fordi jeg forstod, at vi ikke længere kunne kæmpe for vores position. Alting var begravet under neoliberalismen. Jeg opgav aldrig min kritik af privatiseringen eller den oligarkiske kapitalisme; i den henseende var jeg uafhængig tænk. Jeg forstod, at MSZP som venstreorienteret kraft var færdig. MSZP er et borgerligt centrumsparti. I dag ligner det mange af de tidligere, såkaldt socialdemokratiske partier: Udhulede bureaukratier uden rødder i arbejderklassen.

RN: Hvad er det nye ved Orbán-styret sammenlignet med de regimer, der gik forud for det?

TK: De internationale betingelser har spillet en vigtig rolle i dette regimes udformning. Men Den europæiske Union og USA har uophørligt indtaget en paternalistisk attitude og kritiseret Orbáns regering for dens antidemokratiske, autoritære politiske træk, dens magtkoncentration og dens åbenlyst antisemitiske og roma-fjendtlige holdninger. De har imidlertid aldrig angrebet dens legitimitet, eftersom regeringen sørger for at holde et lavt budgetunderskud, betaler af på sin gæld til tiden og giver store skattelettelser til multinationale virksomheder. Befolkningens flertal ved ikke noget om dette, for de fleste af medierne kontrolleres af Orbán. Vi må forstå, at Orbán-styret er legemliggørelsen af den nye, populistiske, yderste højrefløj, der er i stand til at gennemføre en restriktiv, neoliberal politik under anti-globalistiske, ideologiske kampagners flag og som understreger forsvaret for europæiske, såkaldt kristne værdier.

Det er nu almindeligt anerkendt, at systemskifterne i Østeuropa og Sovjet ikke kunne adskilles fra den neoliberale omstrukturering af det globale, kapitalistiske system og fra den multinationale kapitalismes nye former og udfordringer. De "kommunistiske reformatorers" løsning på Sovjetunionens manglende evne til med succes at konkurrere økonomisk og militært med Vesten var at "integre" landet i kapitalismen med hjælp fra Vestens nøglelande. Et styre som Orbáns er i sidste instans en lokal konsekvens af dette.

I begyndelsen af den socialistiske periode var statens hovedmål afskaffelsen af det nationale borgerskab og privatejendommen. Det var illegalt at handle med statens ejendom. Det nye system arbejder i den modsatte retning. Mens den demokratiske opposition i 1987 stadigvæk talte om

”blandet ejendomsret”, støttede alle politiske kræfter i 1990 en fuldstændig privatisering.

Denne første æra, der hovedsageligt domineredes af den socialistisk-liberale koalition, skabte en første ”generation” af indfødte kapitalister. I begyndelse fremstillede Fidesz sig som kritiker af privatiseringens dårligdomme, men snart stod det klart, at partiet blot ønskede at skabe sit eget borgerskab. Det fortsatte med at privatisere fællesejede tjenester, jord og andre typer ejendom til fordel for det ny borgerskab, som regeringen selv havde skabt.

Den nyligt skabte, borgerlige klasse er, lige siden den først fik penge fra de offentlige kasser, trivedes i Fideszs tid. Den har en særligt parasitær karakter. Under nationalismens flag og med hjælp fra samfundets øverste lag, prøver visse grupper i de genopståede magteliter i dag at gøre deres privilegier arvelige og dermed undgå konkurrence fra udenlandsk kapital eller andre politiske kræfter som socialdemokrater og liberale. Fidesz har ingen indvendinger mod styrkelsen af sit eget borgerskab – ja, faktisk har dets nuværende politik som mål skabelsen af en loyal ”tjenerklasse”, der tilfældigvis er borgerlig. Som resultat har partiet omstruktureret fordelingsystemet og uddybet de socio-kulturelle uligheder i samfundet. Det samme kan ses over hele regionen i Ukraine, Letland, Bulgarien, Hviderusland og Rumænien.

Vi er ikke overrasket over den autoritære drejning, de østeuropæiske regimer har taget, eftersom den nye, oligarkiske kapitalisme kun kan opretholdes med autoritære midler. Eksperimentet med borgerligt demokrati er fejlet, fordi et sådant ikke kan opbygges uden et demokratisk borgerskab. Tidsskriftet *Eszmélet* havde allerede udviklet adskillige prognoser for dette på det tidspunkt, hvor regimeskifterne skete.

Den nye herskende klasse satte sit håb til Orbáns ”kristeligt-nationale” regering; den repræsenterer dens værdier, samfundsmæssige interesser og fattige kultur samtidig med privilegeret adgang til budgetressourcerne. Disse lag i den nye, herskende klasse faldt konkret tilbage på statsstøtte, fordi de ikke vidste hvorledes de skulle disciplinere de konstant voksende masser af arbejdsløse og fattige arbejdere. Med andre ord, hvorledes kan et fattigt samfund holdes i ave og disciplineres under en tilbagevendende økonomisk krise?

Den socialliberale koalition, der regerede før Fidesz mellem 2002 og 2010, havde ingen løsning og vaklede mellem gammeldags, rutinepræget, neoliberal økonomisk politik og propaganda baseret på EU-floskler. Derfor mistede den sin opbakning og opløstes i en indskrumpet gruppe af irrelevante ”overlevelses”-politikere. Mens det yderste højre (Jobbik) styrkedes, vandt den ”kristent-nationale” koalition bestående af Fidesz og Det kristendemokratiske Folkeparti valget i 2010 med et overvældende mandat, der tillod den at gennemtvinge sin egen ”løsning” på landets problemer. Siden da har Jobbik ændret sit image for at nedtone sin racisme, antisemitisme og voldelige fjendtlighed overfor romaer. Efterfølgende er Fidesz drejet mod højre for at samle det yderste højres stemmer op ved forårets valg.

I Ungarn og andre østeuropæiske lande begyndte magthaverne snart at forstå behovet for at indføre et autoritært styre, der skulle udhule den parlamentariske form og partisystemet. De lovede både de ledende i Europa og den ungarske offentlighed uforstyrrede styringsmekanismer til gengæld for en europæisk legitimering af deres såkaldte system for nationalt samarbejde. Alle, der ikke kunne eller ikke ville tilpasse sig denne ramme, blev opfattet som fjender af nationen: Kommuniste, ateister, liberale, jøder, romaer, udlændinge og alle deres påståede beskyttere. Den antisemitiske kampagne mod George Soros er et klassisk eksempel på populistisk demagogi og omfatter ”kampen” mod den multinationale kapital og kampen mod flygtninge og migranter i det nationale selvforsvars navn. Jeg tror imidlertid det er tvivlsomt, om Orbán vil fortsætte med at blokere for at lade immigranter komme ind i landet, eftersom 10 procent af de unge arbejdere har forladt Ungarn inden for meget kort tid. Kapitalen har brug for ny, billig arbejdskraft og derfor for flygtninge. Dette vil på sin side

sænke prisen på arbejdskraften. Mange tror, at det er de liberale og socialisterne, der sørger for at få immigranterne ind i landet, men det er i virkeligheden kapitalismen, der river folk i og udenfor Europa op med rode og USAs og NATOs blodige krige, der producerer flygtninge.

April-valget viste Ungarns konservative, tilbagestående natur med Fidesz som vinder af to tredjedele af parlamentets pladser. Det nationalistiske parti pustede til frygten hos de fattige lag af landbefolkningen ved hjælp af ekstrem højreorienteret, populistisk, immigrant-fjendtlig propaganda. Anti-Orbán-oppositionen vandt i Budapest, men uden en reel venstreorienteret opposition.

RN: Trods den dystre situation, du har beskrevet, har der alligevel været glimt af modstand mod Orbán-styret. For eksempel protesterne mod lukningen af Det centraleuropæiske Universitet (CEU), de offentligt ansattes kampe og kampen mod lukningen af Lukács Archívum.

TK: Forsøget på at lukke Lukács Archívum symboliserer det dybe had til marxismen og socialismen. For ikke længe siden blev den statue af Lukács, der blev rejst efter 1989, fjernet. Kampen for at beskytte CEU er også tabt. Liberale har ingen reelle, samfundsmæssige rødder i det ungarske samfund.

Det, der for tiden er det vigtigste politiske spørgsmål i Ungarn, fortæller meget om situationens alvor. På den ene side har vi dem, der vil samarbejde med Jobbik imod Orbán; på den anden side står de, der mener at dette er sindssygt. Den første mulighed miskrediterer fuldstændigt de progressive kræfter og i dette perspektiv følger det logisk, at de ikke har noget som helst økonomisk program, der kan udfordre Orbán.

Flertallet af liberale og "socialister" taler kun om politiske og juridiske problemer, de taler kun om "demokratiets genopretning" i Ungarn, men for de fleste mennesker i Ungarn handler demokratiet om sociale, økonomiske og politiske rettigheder og praktiske muligheder. Det vildeste "socialisterne" kan tale om, er en eller anden slags ny-keynesianisme, jeg mener er umulig i denne historiske situation. Folk i Ungarn og andre steder i Østeuropa føler, at "oppositionspartierne" ligesom i resten af verden ingen seriøse alternativer har. I Østeuropa er den socialdemokratiske vision om en ny "velfærdsstat" kun en overfladisk utopi, der fuldstændigt mangler materiel og social basis. I Østeuropa var velfærdsstaten statssocialismen. Har vi virkelig lyst til at vende tilbage til den?

Et andet afgørende spørgsmål er, hvorvidt et "nyt venstre" med tilstrækkelig styrke til at kunne udfordre det greb, flertallets liberalisme har om vor region, vil opstå. De bedste græsrodsorganisationer arbejder med fattigdomsproblemet, men hvordan kan de forsvare dette samfund mod kapitalen, imod staten osv? Disse små organisationer er meget vigtige, men de har ikke et politisk parti. Og fordi de fattigste samfundslag ikke stemmer, har disse organisationer ikke nok samfundsmæssig vægt til at få en meningsfuld indvirkning på det politiske terræn. Men de er moralsk set, politisk set, i alle ordets betydninger meget gode, potentielt antikapitalistiske organisationer. Men der meget lidt praktisk erfaring, der viser, at prækariatet overhovedet kan organiseres. Den historiske erfaring antyder, at underproletariatet i sin yderste desperation kan finde på at støtte de politiske kræfter, der udviser styrke og lover støtte, som det er tilfældet med de etno-nationalistiske, højreorienterede, populistiske partier, der på vej frem.

RN: Kan du fortælle os lidt mere om disse organisationer?

TK: Uheldigvis er de antikapitalistiske og systemfjendske organisationer dybt splittede. Man kan skelne mellem tre strømninger.

Først er der Det forenede ungarske Venstre eller Magyar Egyesült Baloldal (MEBAL), der samler grupper som ATTAC Ungarn og stiftelsen Det ungarske sociale Forum. De fleste af dets initiativtagere og aktivister er marxistisk intellektuelle, mest fra den ældre generation. Deres medlemmer og støtter udgør et par hundrede mennesker. Som det også er tilfældet med lignende grupper i Vesteuropa og Rusland, beskæftiger disse grupper sig for øjeblikket ikke med dannelsen af et politisk parti, men fokuserer på sociale projekter, der har til hensigt at beskytte underklassen. MEBAL understreger i offentlige udtalelser sin afvisning af oprettelsen af nye, politiske partier under de herskende betingelser, fordi man anser det for umuligt for den radikale venstrefløj blot at komme i nærheden af en parlamentarisk repræsentation uden betydelige, finansielle midler og en infrastruktur og især uden udbredt folkelig støtte. Ifølge MEBAL kan man kun forestille sig en drejning mod venstre, hvis spørgsmålet om ejendomsretten gøres central for kampen: Vi må starte en kamp for lovliggørelse af former for fælleseje, produktivt-økonomisk selvstyre, der går videre end markedsrelationerne.

Den anden betydende strømning er Det grønne Vestre (Zöld Baloldal). Det grønne Venstre opstod ved en sammenslutning af Alliancen af grønne Demokrater, Det Europæiske, Feministiske Initiativ for et Anderledes Europa og Ungarns Arbejderparti 2006 (Magyaroszági Munkáspárt 2006, der er medlem af Det Europæiske Venstreparti). Selv om partiet deltog i valgene i 2010 og 2014, gjorde det det uden at være i stand til nogen steder bare at opstille en kandidatliste. På samme måde var det ved parlamentsvalget i foråret 2018 heller ikke i stand til at få en eneste kandidat i parlamentet.

Den tredje lejr er den antisystemiske venstrefløj, der består af anarkister og anarko-kommunistiske grupper, der konkurrerer med hinanden. Disse grupper angriber både staten og alle traditionelle former for politisk organisation. De legemliggør ideen om venstrefløjen som en politisk subkultur. For mange af dem er happenings, der dækkes af den borgerlige presse, vigtigere end masseaktioner. Repræsentanterne for denne lejr ser sig selv som antifascister og antiracist.

Alle disse grupper er en del af regionens antikapitalistiske traditioner, der ved hjælp af samfundets selvorganisering, ønsker at bryde med kapitalismen. Disse traditioner kan spores tilbage til 1905, 1917 og 1889-91 i Rusland og Sovjetunionen, til årene 1945 og 1947 i Østeuropa i almindelighed, til det jugoslaviske eksperiment, senere til arbejderfløjen i Solidarność i Polen og til de selvorganiserede arbejdsråd og -komiteer i Ungarn, der i 1956 stræbte efter en socialisering af statsejendommen. Det er imidlertid under presset fra den globale, neoliberale orden og kapitalismens genindførelse i Østeuropa næppe muligt på levedygtig vis igen at knytte an til disse eksperimenter i selvorganisering. Alligevel bruger den ungarske stat her mange år efter opstanden i 1956 megen energi på at fornægte minderne om 1956. En propagandakampagne, hvis lige aldrig tidligere er set, spreder sammen med megakonferencer på universiteterne Fidesz program for "national forståelse" og for en legitimering af det bestående system. Samtidig holdes arbejdsrådenes tradition fra 1989 enten fuldstændig skjult eller forfalskes. Dette tjener til yderligere bevis på arbejderbevægelsens og fagforeningernes ekstreme svaghed selv 25 år senere. Nationalismen er det bedste og mest effektive våben mod socialismen. Det kan vi se i lyset af alle historiske erfaringer.

RN: På trods af de svagheder, du har identificeret, ser du så en mulighed for at tingene kunne tage en drejning til det bedre for venstrefløjen?

TK: Nøglespørgsmålet er, om det i dagens situation er muligt at opbygge organiserede, antikapitalistiske centre. Det handler ikke om at opbygge bureaukratiske apparater. Disse centre er organiseret af producenterne selv. Ideen om en netværksagtig organisation, der altid stikker hovedet frem i Lenins skrifter, udviser en vis genialitet både i ideologisk-teoretisk og praktisk-politisk forstand, for den opsøger det kapitalistiske systems svage punkter. Det netværk, jeg henviser til, inkluderer træk af frivillig organisering i den proces, der består i at skabe sociale

fællesskaber på arbejdspladserne og i boligområderne. Det virkeligt antikapitalistiske indhold opstår, når menneskelige fællesskaber også organiseres indenfor produktionen. Det, der er kernen i de revolutionære, russiske erfaringer, er nemlig antikapitalismen og ændringen af ejendomsforholdene.

Vi skal ikke opfatte partier som politiske partier, men som hjælpemidler til at skabe en antisystemisk alternativ. Det borgerlige parlament er uegnet til at realisere alle alternative, socialistiske visioner. Den, der ikke forstår dette, kan ikke forstå det forgangne århundredes historie. Det grundlæggende mål for det parti, jeg her refererer til, er at være talsmand for en samfundsmæssig udvikling, der organiseres fra neden: De borgerlige demokratier opretholder forskellige elitegruppers magt, men partiet bør repræsentere de resterende 80 procent af befolkningen og befordre det nye samfund. Det er den russiske revolutions budskab til nutiden.

For mere end hundrede år siden begyndte den rent politiske revolution (dvs. uden ledsagende økonomiske og sociale revolutioner), der i dag ikke længere er mulige, fra et sådant "organiseret centrum". I dag er den kapitalistiske udbytning i Europa organiseret på en anden måde, krisen har en anden struktur og derfor må de organiserede centre også få en anden form end på Lenins tid. Det er sandsynligt, at civilsamfundets bevægelser vil erstatte den politiske organisation, der voksede frem uden forbindelse med producenterne: Nye bevægelser der er organiseret med henblik på at løse konkrete økonomiske problemer og problemer, der vedrører problemer omkring den politiske magt i lokale og i bredere sammenhænge. Tilliden til lønnede partifunktionærer er generelt aftagende. Uden en bred social selvorganisering kan menneskehedens totale selvdestruktion blive et realistisk scenarie. En stærk antikapitalistisk bevægelse uden en arbejderbevægelse er umulig. I en situation i hvilken kapitalen og staten med held holder sociale bevægelser væk fra arbejdspladserne er vidt udbredte organiseringsforsøg, der omfatter arbejdets sfære af særlig vigtighed.

Det mest komplicerede problem er imidlertid, at dagens antisystemiske organisationer ikke når unge arbejdere og end ikke har prioriteret dette. Den kapitalistiske arbejdsdeling har fragmenteret arbejderklassens organiserede modstand og dens bevidsthed er blevet effektivt manipuleret af den etno-nationalistiske og racistiske propaganda, der overskygger udsigten til en socialistisk klassekamp. Desuden har kapitalen til hensigt at skabe nye, militære zoner over hele verden, noget der altid resulterer i ødelæggelser og masseflugt. Disse masser formuleres som den nye fjende: Som Orbán for nylig udtalte ved indvielsen af et monument "vore hovedfjender er migranterne, Soros' plan og Marx". Det påstås, at der eksisterer en *Soros-terv* (Soros-sammensværgelse) hvor mytiske, globale kræfter søger at ødelægge den europæiske civilisation ved at lade migranter slå sig ned i Europa. Fra Trump til Orbán er der stor variation i de "nye" fjendebilleder.

RN: Du nævnte Lenin, noget der fører mig frem til mit afsluttende spørgsmål: Du har hævdet, at det fortrin som Lenins marxisme har, ikke er noget fra fortiden. Kan du uddybe på hvilken måde Lenins marxisme er relevant for nutidens politiske situation både i Ungarn og andre steder?

TK: Jeg tror, den måde, som Lenin kan tale til os i dag under overskriften klassekampen mod nationalismen og kapitalen, kort kan opsummeres således.

Udfordringen for dagens venstrefløj er dannelsen indenfor de arbejdendes og undertryktes spredte masser af et nyt, socialt subjekt, der er uafhængigt af liberalismen. Det er uundgåeligt, at venstrefløjen vil skulle udføre et omhyggeligt arbejde for at udvikle de meget små organisationer til masseorganisationer samtidigt med, at man på både lokalt og globalt niveau udvikler et radikalt, socialistisk program. Lenins arbejde er i denne henseende uundværligt. Det er umuligt at opbygge en sådan venstrefløj isoleret i et lille land. Uden antikapitalistiske, antisystemiske traditioner er der ingen internationalistisk bevægelse, som vi ved fra Lenins intellektuelle arv.

Jeg tror også, det er af yderste vigtighed, at venstrefløjen genopretter marxismens politiske og moralske troværdighed, fordi mange mennesker i de tidligere socialistiske lande forbinder venstrefløjen med de øvre samfundslag. Det er så meget desto vigtigere, fordi mange arbejdere takket være denne massedesillusion slutter sig til yderste højrefløj.

Et vigtigt element i Lenins politiske og moralske integritet var modet til at tage stilling mod systemet, at gå imod hver eneste uretfærdighed, hver eneste forbrydelse, som dette system påfører folk.

Sidst men ikke mindst er forbindelsen mellem revolutionære intellektuelle og arbejderklassen, der slår bro over afstanden mellem teori og praksis, afgørende for at kunne forestille sig overgangen til en verden "på den anden side af kapitalen" (István Mészáros), for der er ingen løsning inden for kapitalismens rammer. Fattigdom, ulighed, arbejdsløshed, miljøødelæggelser, krig og folkemord er uundgåelige aspekter af dette barbariske system. Lenin er "praktikkens teoretiker" (som Gramsci formulerede det) - hans "aktualitet" består i at hæve disse problemer op til niveauet for en politisk løsning i det revolutionære partis organisatoriske form. Dette fandt imidlertid sted i revolutionernes æra. I vores situation må også vi forberede os på en ny, revolutionær æra, for den vil ikke opstå af sig selv. Vi må ikke være bange for anklager for at være utopiske, fordi vi holder fast i sådanne forestillinger. En ting er imidlertid sikker: Nøglen til "springet på den anden side af kapitalen" ligger ikke i den fremmedgjorte, borgerlige politiks sfære og dens vold og forræderi, men i at føre revolutionær politik ind i produktionssfæren, ind i hverdagslivet. Lenin ville have sagt, at vi ikke alene skulle besætte Wall Street, men også fabrikkerne og vores arbejdspladser. Opnåelsen af dette mål vil, som jeg allerede har sagt, kræve meget hårdt arbejde og mange ofre. I vor nuværende situation befinder alternativet sig der, hvor vi finder de muligheder, der tillader os at begynde at nedbryde skellet mellem revolutionære intellektuelle og arbejderbevægelsen og [dermed] muligheden for at en ny "renæssance" for marxismen vil fødes. Selvfølgelig opfatter jeg ikke en sådan genopblomstring i deterministisk, formålsbestemt forstand; historien er derimod en alternativ proces, i hvilken socialismen har en stor chance, fordi der ikke findes noget andet reelt alternativ til kapitalismen. Det er grunden til, at Marx afskys så meget i Østeuropa. Ikke desto mindre kan menneskeheden i mangel på et socialistisk perspektiv stå overfor total selvdestruktion. Der findes ikke noget realistisk alternativ.

(1) Georg Lukács, *Ontology of Social Being I- III* (London, Merlin Press, 1978) (o.a.)

(2) Georg Lukács, *Marx's Basic Ontological Principles* (London, Merlin, 1978), s.76; Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* (New York, International Publishers, 1963), s. 15, 19.

(3) Ferenc Fehér, Agnes Heller og György Márkus, *Dictatorship over Needs* (Oxford, Oxford University Press, 1983), s. xiii.

(4) Om Horthy-regimet, se <https://theorangefiles.hu/the-horthy-era-1920-1944-long/>, o.a.

(5) Vladimir Lenin, *The Collapse of the Second International*, 1915. Findes på <http://marxists.org>.